

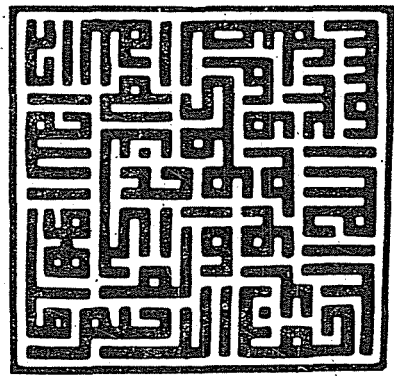
3

Kutuphanesi
İslâm Ansiklopedisi

20 Ocak 1989

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

İSLÂMÎ İLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

3. Sayı

(Fasikül 1-2)

Sevinç Matbaası, Ankara - 1979

HAYREDDİN HİDİR b. MAHMUD b. ÖMER el-'ATUFİ
«KASTAMONİ» VE HADİS ESERLERİ (*)

Doç. Dr. Sadık CİHAN

Hayreddin Merzifonda doğmuştur (1). Babası Mahmud b. Ömerdir (2). 'Atufi ismiyle meşhurdur (3). Kastamonî'de denir (4).

'Atufi öğrenme çağına geldiği zaman, Bahşi Halife'den tefsir ve hadis ilmini, Amasyalı Mevlâna Abdi'den ilmi meâniyi, Kadı-zâde'nin torunu Mevlâna Kutbuddin Muhammed'ten akli ilimleri, Mevlâna Hâce'den ilmi usulü, Mevlâna Efdalzâde'den şeri ilimleri tahsil etmiştir (5):

'Atufi, II. Beyazıt (886-918/1481-1512) tarafından saraya hoca tayin edilmiştir. Daha sonra bu makamı tenkederek muhtelif camilerde vaizlik yapmış ve tefsir okutmuştur. Ömrünün sonlarına doğru köşesine çekilmiş ve bu anda muhtelif ilimlerde eserler yazmıştır (6).

Hayreddin tefsir, hadis, edebiyat, meâni, beyân ilimlerinde mütehassıs bir kimse idi (7).

(*) Osmanlı Devri Hadis Yazarları Üzerine Araştırma. Seri: 1.

(1) Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, Ankara 1960, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, I, 464-65.

(2) Mehmed Süreyya, Sicilli Osmani, İstanbul 1308 h, Matbaayı Amire, II, 314.

(3) Taşköprüzâde, Şakâıkı Nu'maniye, tercüme eden: Mecdi Efendi, s. 415.

(4) Sicilli Osmani, II, 314; Mecdi Efendi, 415.

(5) Mecdi Efendi, s. 415.

(6) Mecdi Efendi, s. 415; Büyük Tefsir Tarihi, I, 464-65; Şemseddin Sami, Kamusu'l-A'lâm, İstanbul 1306/1889, 6 cilt, Mirham matbaası, IV, 3161.

(7) Mecdi Efendi, s. 415.

948/1541 de İstanbul'da öldü. Eyüb'te, kendi evinin civarındaki Hatib Kasım Oğlunun kabrinin yanına gömüldü (8).

I. Başlıca Eserleri :

- 1 — Hâşiye 'alâ Tefsîri Keşşâf (9)
- 2 — Hâşiye 'alâ Beydavî (10)
- 3 — Şerhu Kaşidei Burde (11)
- 4 — Kitābu'l-Uttās (12) veya Risālātu'l-Uttās (13)
- 5 — Risāle fi tefsîr şelâş e ayāt min evveli şüreti en'am me'a tefsiri sureti rahmān (14)
- 6 — Kitābu'l-hāl fīmā 'azl min ba'dı'l-maḥal (15)
- 7 — Mirātu'r-ru'yā (16)
- 8 — Şerhu İsaguci fi'l-mantık (17)
- 9 — Risālatun maḳālatun fi beyāni tefsiri «Kavlihi Te'alā» (18)

II. Hadis Eserleri :

1 — Şerhu Meşâriḳı'l-Envâr

'Aṭufî, Hasan b. Muhammed b. es-Sagani'nin (doğ. 577/1181, ölm.

- (8) Omar Rıda Kahhala, Mu'cemu'l-müellifin, Şam 1960, 15 cilt, Matbaayı Terakki, IV, 101; Mecdi Efendi, s. 415; Büyük Tefsir Tarihi, I, 464-65.
Yazarın ölüm tarihi Kamusu A'lam (IV, 3161) tarafından 941/1534; Sicilli Osmani (II, 314) tarafından 924/1518 olarak gösterilmiştir.
Farklı üç ölüm tarihi nakledilmiştir. Verilen tarihlerin hangisinin daha isabetli olduğunu araştırdık. Atufi Meşâriḳu'l-Envâr üzerine yapmış olduğu «Keşfu'l-Meşâriḳ» isimli kendi elyazması eserinin 516'cı varakında eserini 946/1539 tarihinde bitirdiğine işaret etmiştir. Yazarın bu tarihten önce vefat etmesi mümkün olmadığına göre, 948/1541 i ölüm tarihi olarak veren bibliyografik eserler daha isabet kaydetmişlerdir.
- (9) S.K.-Şehit Ali Paşa Ksm. nr. 263, 220 varak.
- (10) S.K.-Beşir Ağa Ksm. nr. 25.
- (11) S.K.-Ayasofya Ksm. nr. 4079, 62 varak.
- (12) S.K.-Fatih Ksm. nr. 3556, 38 varak; Lala İsmail Paşa, nr. 388.
- (13) S.K.-Şehzade Mehmet Ksm. nr. 8/2 ci risāle.
- (14) Ayasofya, nr. 396.
- (15) Reisülküttab, nr. 45, 191 varak, 927/1520-21, müellif hattı ile; İbrahim Paşa, nr. 216; Amcazade Hüseyin Paşa, nr. 69.
- (16) Mecdi Efendi, s. 415; Sicilli Osmani, II, 314.
- (17) M. Müellifin, IV, 101.
- (18) S.K.-Carullah Ksm. nr. 2121/1. risale, 6 varak.

650/1252) eserini (19) arapça olarak şerhetmiştir. Birçok yazmaları olup, bunlardan İstanbul Üsküdar'daki Hac Selim Ağa Kütüphanesinde ki yazmayı inceledik (20).

Yazar eserine Allaha hamd ve şükürle başlıyor, Kanuni Sultan Süleymana övgüde bulunuyor. Eseri telif etmesinin sebebini şöyle açıklıyor: «Adil Sultan Süleyman zamanında bulunduğum için Sagani'nin eserini şerhetmeyi arzu ettim».

Kendi isminden sonra, Hz. Ebu Hüreyre (ölm.58-59/677-78) tarafından nakledilen eserin ilk hadisini zikretmiştir: «Men âmene billâhi ve Resulihî ve ıkkame's-şalatı ve şâme ramağâne...»

'Aţuffî her hadisin kelime kelime izahını «kavluhu» adı altında yapmıştır. Hadislerin kelime manâlarına gramer tahlillerinden daha fazla ehemmiyet vermiştir.

Şerh, Meşâriku'l-Envârın'ın bütününi teşkileder (21). Şerhine «Keşfu'l-Meşâriq» ismini vermiştir (22).

2 — Ravdu'l-İnsân fî tedâbiri şîlhâtı'l-ebdân (23)

'Aţuffî Hz. Peygamberin tıbla ilgili hadislerini topluyarak arapça şerhetmiştir. Eser neşredilmemiştir. Yazma olan nüshalarından Fatih Kütüphanesinde bulunanı inceledik (24).

(19) Eserin ismi Meşâriku'l-envârü'n-Nebeviye min sıhâhı'l-ahbârı'l-Mustafa-
viye dir. Eser 2246 hadis ihtiva eder. Hadisler Buhari ve Müslimden
seçilmiş ve oniki bölüme ayrılmıştır (Bkz. Keşfuzzunun, Katip Çele-
bi, İstanbul 1943, Maarif matbaası, II, 1688-89).

(20) Nr. 230, 1a-516b varak, müellif hattı ile, 946/1539.

Fehmi Edhem Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
Arapça Yazmalar Kataloğu, İstanbul 1964, Küçük Aydın Matbaası,
II, 208; Fatih, nr. 994/1. risâle; Defteri Ayasofya, nr. 537-38, s. 36; Defteri
Yeni Cami, nr. 63-64, s. 82; Süleymaniye, nr. 273; K. Ali Paşa, nr. 269;
Defteri Atif Efendi, nr. 541-43; Defteri Veliyyüddin, nr. 733-35, s. 40
ve 736, s. 41.

(21) Bazı eserler üzerine kısmî şerhler yapılmıştır. Bu bakımdan eserin
tam bir şerh olup olmadığını anlamak için esas eserle karşılaştırdık.

(22) Bkz: Hac Selim Ağa, nr 230, 2a varak.

(23) Bursalı Mehmet Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1333/1914
1 ci cilt, 1338/1929 II ci cilt, I, 355-56; Broc. Supp, II, 639 (1938).

(24) Nr. 3569, 116 varak, 936/1529 da Mahmud b. Nasuh tarafından istinsah
edilmiştir.

Yazar eserine kendi ismini kaydederek başlıyor. Allaha şükür, Hz. Peygambere salat ve selamdan sonra sıhhatın ehemmiyetini izâh ediyor. Görüşlerini teyit için «... yeyin, için, israf etmeyin. Çünkü O (Allah) israf edenleri sevmez» (25) ayetini zikrediyor. Bundan sonra II. Beyazıtta övgüde bulunuyor, eserin ismini şiir içinde «Ravdu'l-insân fi tedâbiri sıhhati'l-ebdân» olduğunu belirtiyor (26).

Eser üç bölüme ayrılmıştır :

a) Yukarıda zikredilen ayeti kerimeye göre israf ve zararlı şeylerin beyanı hakkında (27)

b) Tıbbi istilahlarm tefsiri (28)

c) Hz. Peygamberin sünnetlerinde yeme ve içme ile ilgili hususlar. Bu bölüm eserin esasını teşkiledip, birçok kısımlara ayrılmıştır :

- 1 — Yemekle (ilgili) kısım (29)
- 2 — İçme ile (ilgili) kısım (30)
- 3 — Ekmek (31)
- 4 — Et (32)
- 5 — Deri, Erimiş yağ (33)
- 6 — Süt kaymağı (yağ), herise (34)
- 7 — Hindiba, kereviz (35)
- 8 — Su içinde büyüyen bitki, yenebilir otlar veyahut pancar, sebzeler (36)
- 9 — Hıyar (37)
- 10 — Mercimek, pirinç (38)

---

(25) Sure: 7, Ayet. 31.

(26) Rav du'l-İnsân (Fatih nr. 3569) 1b varak.

(27) Aynı eser, 2a varak.

(28) Aynı eser, 5a varak.

(29) Aynı eser, 32a varak.

(30) Aynı eser, 39b varak.

(31) Aynı eser, 55b varak.

(32) Aynı eser, 58a varak.

(33) Aynı eser, 61a-63a varak.

(34) Aynı eser, 63a varak. Herise: Kavrulmuş buğday ve yoğurulmuş etten yapılır.

(35) Aynı eser, 64a-b varak.

(36) Aynı eser, 65a-b varak.

(37) Aynı eser, 68b varak.

(38) Aynı eser, 69a varak.

- 11 — Yer mantarı (domalan), patlıcan (39)
- 12 — Olgun ve kuru hurma (40)
- 13 — İncir (41)
- 14 — Zeytin, nar (42)
- 15 — Ayva (43)
- 16 — Elma, lotus çiçeğinin meyvası (44)
- 17 — Üzüüm (45)
- 18 — Kavun (46)
- 19 — Su (47)
- 20 — Çamur (killi), şarap (48)
- 21 — Sirke, tuz (49)
- 22 — Bazı ilâçlar hakkında (50)
- 23 — Bal (51).

Yazar eserini Sultan II. Beyazıt'a ithafetmiştir. Müracaat ettiği eserleri de zikretmiştir: Sahihi Müslim ve şerhleri, Avârifü'l-Ma'ârif (52), İhyâ'u'l-'Ulüm, Minhâcu'l-'Abidîn (53) ve Ebu'l-Kasım en-Neysaburinin eseri.

3 — el-Cevheretu'l-Cinâniye Fi Mesâilil-İmâniye (53)

'Atufî imanla ilgili hadisleri toplamış ve arapça olarak şerhetmiştir. Neşredilmemiştir. Tesbit edebildiğimiz tek yazma nüshası III. Ahmet kütüphanesinde bulunmaktadır (55).

- (39) Aynı eser, 70a-b varak.
- (40) Aynı eser, 72a varak.
- (41) Aynı eser, 74b varak.
- (42) Aynı eser, 75a varak.
- (43) Aynı eser, 76a varak.
- (44) Aynı eser, 77a-b varak.
- (45) Aynı eser, 78a varak.
- (46) Aynı eser, 79b varak.
- (47) Aynı eser, 81b varak.
- (48) Aynı eser, 85a varak.
- (49) Aynı eser, 88a varak.
- (50) Aynı eser, 89a varak.
- (51) Aynı eser, 102b varak.
- (52) Eserin müellifi Şehabeddin Ebi Hafs Ömer es-Suhreverdi (ölm. 632/1234).
- (53) Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazali (ölm. 505/1111) (Bkz. Keşfuzzunun, II, 1876).
- (54) Osmanlı Müellifleri, I, 355-56; H. Arifin, I, 346; F. Ethem Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Arapça Yazmalar Kataloğu, II, 276.
- (55) Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmet Kitaplığı, nr. 607, 92 varak, 916/1510 da istinsah edilmiştir.

Müellif mutad olduğu şekilde Allaha şükür ve hamd, Hz. Peygambere salat ve selamdan sonra eserin yazılış sebebini açıklamıştır : «Meşâriku'l-Envâr'ın birinci hadisinin şerhi henüz son bulmuştu ki bazı talebeler ve müslümanlar iman konusunda bir eser yazmamı istediler. Ben de hizmet gayesiyle bu eseri yazdım.» (56).

'Aţufî devletin kurucusu Osman'dan Beyazıt'a kadar bütün sultanları sayıyor ve yedi kat semavat ile münasebet kurarak hanedanın yedinci Sultanı II. Beyazıt'a övgüde bulunuyor.

Eserde, Meşâriku'l-Envâr'a yaptığı şerhte takip ettiği methodan farklı bir metod takibetmiştir. Eserin birinci hadisi olup, Buhari tarafından nakledilen hadisi «hadis» ismi altında izah etmiştir. Hadisin ravisi Ebu Hüreyre'ye ait bir hikâyeyi «menâkıb» adı altında zikretmiştir. Ayrıca Ebu Hüreyre'nin hadis rivayet ediş şeklini de açıklamıştır.

Hadislerin hususiyetlerine «'lem» kelimesi altında işaret edilmiştir. Hadisler kelime kelime «kavlühü» adı altında şerhedilmiştir. Nihayet «inkıla» veyahut «inkulte» ile sorular sorulmuş ve «ucîbu» veyahut «kûlnâ» adı altında cevap verilmiştir.

Yazar eseri Sultan II. Beyazıt'a ithafetmiştir. Burada belirtmek lâzımındaki 52 nci yapraktan 92 nci yaprağa kadar eserde zikredilen kelimeleri detaylı bir şekilde izah etmiş ve görüşünü «kultu» şeklinde belirtmiştir.

4 — el-İnzâr

'Aţufî Meşâriku'l-Envârdan seçilen yirmidört hadisi arapça olarak şerhetmiştir (57). Risâle neşredilmemiştir. Yazma nüshalarından Şehzade Mehmet Kütüphanesinde bulunanını inceledik (58).

(56) el-Cevheretu'l-Cinâniye, la varak.

(57) Risâledeki hadisleri saydık 24 olarak tesbit ettik. Risâlenin kapağı üzerindeki nota göre: «Yazar İbn Melekin şerhinde zor mülâhaza edilen kelimelere haşiye yapmıştır» denilmektedir. Halbuki yazar seçtiği hadisleri şerhetmiştir. Bunun için kapak üzerine konulan not gerçeği yansıtmamaktadır.

(58) Nr. 8/1ci risale, 1b-100 a varak.

S.K.- Ayasofya Ksm, nr. 538, 72 varak, burada risâle «İnzâr fi şerhi ba'dı ehâdisi meşâriku'l-envâr» olarak isimlendirilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Arapça Yazmalar Kataloğu, II, 210. Burada «el-İnzâr şerhu meşâriku'l-envâr» ismi altındadır.

Yazar risâlesine Allahın Kur'anı Kerimi öğrettiğini, insanları yarattığını, yer ve gök tabakalarında hareketin bulunduğunu, dağların bulutlar gibi geçtiğini, insanların bunu gördüklerini ifâdeden sonra Allahın sıfatlarından bazısını sayıyor (59). Ve şöyle diyor : «İbn Melekin (60) Meşâriku'l-Envâra yaptığı şerhe «Mebâriku'l-Ezhâr (61) denildiğini, gayet açık, faydalı yeterli bir şerh olduğunu, bu şerhe baktığını istifade ettiğini, onun güzel sözleriyle kendi sözünü karıştırdığını, noksanını onun kemalatıyla giderdiğini» (62).

'Atufî İbn Melekin tesiri altında kalmakla beraber, kendi görüşleride mevcuttur. Bunları «ekül» sözüyle ifâde etmiştir.

«Fî vaşfihi» ismi altında bir şiir içinde II. Beyazıtta övgüde bulunuyor.

Hatime kısmı rüya hakkındadır.

5 — Risâle Hâşîye 'alâ şerhi hadîsi'l-evvel min ehadîsi meşâriku'l-envâr.

'Atufî Meşâriku'l-Envâr üzerine yaptığı şerhinin birinci hadisi üzerine arapça hâşîye yapmıştır. Risâle bibliyografik eserler tarafından zikredilmemiştir (63). Tesbit edebildiğimiz tek yazma nüshası Fatih kütüphanesinde (64).

Yazar risâleyi yazış sebebini şöyle ifâde etmiştir : «Hadisin manâsına daha açıklık vermek ve inanç hakkındaki konuyu tamamlamak için» (65).

İzahlar «kavlühü» adı altında yapılmıştır.

(59) Bkz. 1b-2a varak.

(60) İbn Melek, Abdüllatif b. Abdülaziz (ölm. 797/1394) İzmir Tire medresesinde hocalık yapmıştır. Yaptığı şerhi talebelerine okutmuştur. (Bkz. Osmanlı Müellifleri, I, 219; H. Arifin, I, 617; M. Müellifin, VI, 11.).

(61) Eser birçok defalar basılmıştır. 1287/1870, Matbaayı Sultaniye; 1303/1885, Muharrem Efendi Matbaası; 1309/1891, Hüseyin Efendi Matbaası; 1311/1893, Şirketi Hayriye Matbaası.

(62) İnzâr, 3a varak.

(63) Osmanlı Müellifleri, I, 355-356; Mecdi, s. 415; Broc. s. 567 (1940), Supp, I, 614 (1937), Supp, II, 639 (1939); H. Arifin, I, 346; M. Müellifin, IV, 101.

(64) Nr. 994/2ci risâle, 253-286 varak, müellifin kendi elyazmasıdır.

(65) 253b varak.

Kısaltmaları :

- Bkz : Bakınız
Nr : Numara
Ksm : Kısım
S : Sayfa
S.K. : Süleymaniye Kütüphanesi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِذِي قَبْرِ

الرَّحْمَنِ عِلْمَ الْقُرْآنِ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ
 بَلَّمَهُ نُوحِيَ الْحَرَكَاتُ وَالشَّكَاةُ فِي طَبَقَاتِ الْأَرْضِ وَالسَّمَا
 بِحِكْمَتِهِ تَمَّتْ الْجِبَالُ كَمَا تَحَابُّ بِرَأْيِهِ الرَّجَالُ
 بِقَوْلِهِ كُنْ كَوْنُ مَا كَانَ فِي صَفْحَاتِ الْحَدِيثِ وَالْأَمْكَانِ
 عِلْمَ حِكْمِهِ رَحِيمٌ حَلِيمٌ عَفْوٌ عَطِيفٌ وَدُودٌ كَرِيمٌ
 وَنُصَلِّي عَلَى صَاحِبِ الْآيَاتِ وَالْمُعْجَزَاتِ الْوَاصِلِ
 إِلَى النِّهَايَةِ مِنْ أَعْلَى الْمَقَامَاتِ سَيِّدِ الْأَنْبِيَاءِ وَالرُّسُلِ
 وَسَيِّدِ الْأَصْفِيَاءِ وَالْمُهْتَدِينَ جَامِعِ عُلُومِ الْأَوَّلِينَ

بسم الله الرحمن الرحيم

يقول القديس لاد الله العتي حضرت محمود بن عمر العطار في
الجهنم الكافي والصلوة على نبي الثاني وعلم من بعد احسان
اليوم الحساب واليزان ويستعد فان لا اعتدال من الايمان بمنزلة
الانسان من الانسان اذ العفة مدار العمارات وفي كتاب العلم

والعبادات والطب علم منتظمه الصفحة حاصله وستدرج في رتبة
تأليفه فنظرنا في اصله وهو العرف في الطب النبوي وعند التخصص الكمال
العلم والحق فانه بسبب تصور البصيرة التي بها كل علم والطاعة
وهو من قولهم تعالى كلوا واشربوا ولا تسرفوا الآية ووعنا على

هذا الاصل لتسليح ابواب علمه ودرجاته هذا الكتاب وعنناه على
العبية العلمية والفرق السنية لازلنا نساكنا المعلمين في الصلابة
وملاذنا كالتدبير للالوك والاطنين ليظهر الله من فاني اسعادنا على يد

والسبايات السور مدبرة وهو ظلاله في الافاق وحفظنا الصبر والاحتساب
العام الثابرة والسائل اليابرة للعاصدة التي والدين واليهن في
النتائج المنيرة بان يولد خلق من خلقه فانها الملكة المتعاد والخلق الهون

الحسن

باب علاج الامراض بالاعشاب

قال ابن سينا في كتابه الطبي
الاعشاب التي كان في وقتها
منها ما لا يزال في وقتنا
وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب

وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب

وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب

وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب

وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب
وهو علاج الامراض بالاعشاب

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ .

يقول المنقر الى الله الحميد الغوث

خضرت محمود بن مولانا عمر الطوفي

الحمد لله المليم الحكيم . والصلوة على رسوله

التليم المليم . وبعد فلما شرحت الحديث

الأول من احاديث مشارق الانواره واطنبت

الكلام لكامل مباحث الايمان بدقايق الافكار .

كتبت حواشي على شرح الحديث الاول . لينظر اليه من

صوال افضل الاكل . الذي له التميز في العلم والعمل .

والسنة للخييار من الزيوف والدغل . منبع الفؤاد

الانسة . ومجمع الفضائل القدسية . صاحب

ككارم الاخلاق . وراغب الخيرات على الاطلاق .

سليمان الموالى . وملاذ الاعلى . العالم الماهر . والعالم

Risâle Hâşiye âlâ şerh hadîsi'l-evvel min eĥâdîsi meşârîkı'l-envâr, S.K-Fatih Ksm. nr. 994/2. risâle, 253a varak.